

ПЕТРУК Г.М.

(Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка)

АНАЛІЗ ПРАГМАТИЧНИХ ПЕРФОРМАТИВІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗГІДНО З ТЕОРІЄЮ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

У статті розглянуте поняття “прагматичний перформатив”, проаналізовані згідно з теорією мовленнєвих актів його види в англійській мові. Виявлена необхідність перегляду й розширення теорії перформативів з урахуванням комунікативного аспекту мовлення.

Ключові слова: лінгвістична прагматика, прагматичний констатив, прагматичний перформатив, теорія мовленнєвих актів.

Петрук Г.М. Анализ прагматических перформативов английского языка согласно теории речевых актов. В статье рассмотрено понятие “прагматический перформатив”, проанализированы согласно теории речевых актов его виды в английском языке. Выявлена необходимость пересмотра и расширения теории перформативов с учетом коммуникативного аспекта речи.

Ключевые слова: лингвистическая прагматика, прагматический констатив, прагматический перформатив, теория речевых актов.

Petruk G.M. Analysis of English pragmatic performatives according to the theory of speech acts. The notion of 'pragmatic performative' and its English types are considered according to the theory of speech acts. The necessity of reconsidering and expansion of the performatives theory taking into account the communicative speech aspect.

Key words: linguistic pragmatics, pragmatic constative, pragmatic performative, theory of speech acts.

Із моменту формулювання Джоном Остіном наприкінці 50-х років теорії мовленнєвих актів останні починають розглядатись як основні одиниці аналізу будь-якої живої природної мови у межах низки лінгвістичних напрямів дослідження, зокрема лінгвістичної прагматики. Здобутки цієї теорії настільки вагомі, що дослідження мовленнєвих актів в деяких концепціях вважаються новітніми здобутками в царині мовознавства загалом, лінгвістичної прагматики – зокрема.

Враховуючи той факт, що англійська мова зараз є мовою міжнародного спілкування й її дослідження надзвичайно актуальне, метою нашої статті є вивчення поняття "прагматичний перформатив" в англійській мові згідно з теорією мовленнєвих актів. Для досягнення мети, що названа вище, необхідно розв'язати такі завдання:

- описати базове для нашого дослідження поняття "мовленнєвий акт";
- визначити поняття "прагматичний констатив", "прагматичний перформатив" англійській мові;
- описати їх ознаки й відмінності один від одного.

Об'єктом нашого дослідження є англійська мова.

Предметом нашого дослідження є прагматичні констативи та перформативи англійської мови.

Поняття "мовленнєвий акт" – одне з найбільш плідних понять сучасної когнітивно-комунікативно зорієнтованої лінгвістики. На думку Н. Безменової та В. Герасимова, О. Палучевої, В. Богданова, І. Сусова [Безменова, Герасимов 1984, с. 152; Падучева 1996, с. 234; Богданов 1990, с. 45; Сусов 2009, с. 78] та багатьох інших, саме він перетворює повідомлення на носія комунікативного смислу. Мовленнєвий акт у будь-якій мові – це цілеспрямована мовленнєва дія, котру здійснюють відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яку розглядають в межах прагматичної ситуації.

Його основними рисами є умисність (інтенціональність), цілеспрямованість і конвенціональність. Мовленнєві акти завжди співвіднесені з особою мовця. Як вважає Н. Арутюнова, послідовність мовленнєвих актів створює дискурс [Арутюнова 1990, с. 412]. Зрозуміло, що мовленнєвий акт, який розглядається як інтенціональна, цілеспрямована, конвенціональна мовленнєва дія мовця, на думку Т. ван Дейка, виявляється складовою комунікативного акту поряд з актом аудитивним (тобто комунікативною дією слухача) і комунікативною ситуацією [Dijk 1972, p. 317-323].

Дослідження різноманітних аспектів, пов'язаних із сутністю, структурою, функціонуванням, взаємозв'язками з іншими категоріями комунікативної лінгвістики й лінгвістичної прагматики, дозволило вченим вирішити значну кількість проблем, пов'язаних з визначенням мовленнєвих актів. Однак до цього часу є актуальною низка проблем, зокрема проблеми їх комунікативної типології та функціонування як в українській, так і в англійській мові. Нижче розглянемо один із типів перформативів англійської мови, які можна назвати прагматичними.

Аналіз різноманітних сфер міжособистісного спілкування свідчить, що у русі комунікативних смислів емоційного, етичного, естетичного, волевого тощо характеру в певних ситуаціях за умови безпосереднього спілкування особистостей наявні типи перформативів, які залишились поза увагою творців теорії мовленнєвих актів. Зокрема, у розкутому міжособистісному англомовному спілкуванні має місце особливий тип висловлень зі своїми семантико-прагматичними, комунікативними особливостями. Інакше кажучи, перформативна концепція, в англійській мові зокрема, потребує своєї перевірки й уточнення в сфері висловлень із домінантним суб'єктивним чинником. Як зазначав Дж. Остин, "настав час, коли визріла необхідність побудови широкої теорії мовленнєвих актів" [Остин 2004, с. 32], яка враховувала б усі можливі типи висловлень у міжособистісному, груповому, міжкультурному англомовному спілкуванні.

Аналіз живого розмовного англійського мовлення в аспекті формування засобами мови почуттів, емоцій, волевиявлень дозволяє виділити два класи висловлень, які відрізняються низкою комунікативних ознак, але які в певних ситуаціях можна вважати синонімічними:

- а) *I'm surprised*; б) *I'm astonished*; в) *I'm absorbed*; г) *I'm shocked*; ґ) *Personally I don't like it*. тощо.
а) *So what?*; б) *Ah!*; в) *Well!*; г) *There you are!*; ґ) *Oh God!* д) *Now!* е) *Indeed!* є) *Really?* ж) *What a man!*
з) *That's great!* и) *Don't you dare!* і) *Why!* к) *Come on!* тощо.

Комунікативний смисл висловлень англійської мови першої групи формується семантико-прагматичними особливостями слів, які в них входять (*I, surprised, astonished, absorbed, shocked, personally, don't like it*), а також відповідною інтонацією.

Смислове наповнення цих висловлень із певним спрощенням може бути зведене до двох складових: (1) імпліцитної, яку можна сформулювати як "я вам повідомляю" та експліцитної складової, яка має своє матеріальне втілення у відповідних словах, що формують ці висловлення і позначають

реальний (або такий, який людина, яка говорить англійською, подає як реальний) стан свого внутрішнього світу (перш за все почуттів).

Ці висловлення не можуть бути перевірені на істинність чи неістинність; із позицій неконфліктного спілкування вони можуть бути лише щирими або нещирими, доречними або недоречними, природними або неприродними. Тобто, референтна основа англомовних висловлень групи (1) позначає щось, пов'язане з внутрішнім світом мовця, зокрема, щирістю / нещирістю його комунікативної поведінки, комунікативними ролями, які він виконує [Берн 2002], предметними та комунікативними цілями, які він переслідує.

Підсумовуючи, можемо сказати, що висловлення англійської мови першої групи мають такі комунікативні ознаки:

Вони перебувають поза категорією істинності / неістинності; найважливішою прагматичною категорією, яка їх об'єднує, слід уважати щирість / нещирість висловлення емоції, почуття, вольового стану тощо. Ці категорії виконують таку ж комунікативну функцію, що й категорія істинності / неістинності у розмежуванні семантичних констативів і перформативів англійської мови.

Вони описують стан мовця, а не виражають його.

Вони інтенціональні, тобто їх висловлює конкретний адресант і вони передбачають наявність конкретного адресата.

На противагу семантичним перформативам англійської мови вони меншою мірою обмежені в можливостях їх вживання в різноманітних комунікативних ситуаціях, хоча, звичайно, в ситуації безпосереднього спілкування можуть також підлягати обмеженням соціального характеру: навряд чи солдат, отримавши наказ командира, може сказати: *I'm afraid to do that!*

У порівнянні з висловленнями англійської мови групи (2) вони менше залежні від контексту, позначаючи конкретну сферу почуттів, бажань, волевиявлень тощо (бути задоволеним, бути враженим, бути захопленим тощо).

Можуть мати певну кількість трансформацій, передовсім пов'язаних із категорією часу (*I'm astonished; I was astonished when...; I'll be astonished if...*).

Отже, природа цих висловлень суттєво нагадує особливості семантичних перформативів англійської мови. У сфері ж суто прагматичних висловлень їх слід вважати англомовними прагматичними констативами.

Друга група висловлень англійської мови має якісно іншу комунікативну природу: формування їхніх семантико-прагматичних смислів не спирається на двочленну імпліцитно-експліцитну структуру; вираження цих смислів не пов'язане з істинністю / неістинністю, щирістю / нещирістю, природністю / неприродністю, оскільки не позначає, а прямо виражає певну емоцію (або складну сукупність емоцій), почуття, бажання, волевиявлення тощо. Вони мають реактивний (тобто пов'язаний з реакцією на зовнішні подразнення (дії або слова співрозмовника), глибоко суб'єктивний характер і пов'язані з безпосередністю висловлення певної емоції, почуття, бажання, волевиявлення, тобто мимовільністю, як правило, відсутністю контролю свідомості, а отже, й волі. Мимовільно вихоплюючись із уст мовця, подібні висловлення мають не емпіричний, а власне прагматичний характер. У цьому сенсі вони є тотально перформативними.

Висловлення – носії суто прагматичних комунікативних смислів в англійській мові на зразок *Wow! Why the hell! What about it! God gracious! Well done! Good for you! Attaboy! Attagirl! Good heavens!* і подібні їм мають усі ознаки перформативів, зокрема:

Стосуючись сфери почуттів, вражень, бажань, волевиявлень, вони, як уже згадано, не можуть оцінюватися з позицій істинності / неістинності.

Прагматичний (комунікативний) смисл подібних висловлень рівний самому почуттю, емоції, волевиявленню тощо, тобто є прямим виявом суб'єктивного стану, а не його описом, як це відбувається у випадку висловлень групи (1), тобто прагматичних констативів.

На противагу прагматичним констативам англійської мови, які є одночасно висловленням і дією, висловлення групи (2) не є дією, тобто не можуть бути кваліфіковані як такі, що мають локуцію, ілокуцію і перлокуцію; вони є втіленням самого почуття, емоції, волі тощо. Інакше кажучи, висловлення англійської мови типу *My God! What gives!* та подібні є спонтанними, неінтенціональними, тобто не обов'язково розраховані на увагу адресата. Разом із тим вони суттєво відрізняються від вигуків-криків болю, жаху, радості тощо як безпосередніх реакцій на біль, страх, холод, голод, спрагу тощо.

Виступаючи носіями емоції, почуття, волевиявлення тощо, висловлення групи (2) не мають імпліцитної частини, співвіднесеної із комунікативними смислами говоріння, ствердження тощо, тобто не мають складової на зразок *"I say that..."*, *"I think that..."* тощо.

На противагу семантичним перформативам англійської мови висловлення групи (2) не прив'язані до обставин, тобто не потребують того, щоб їх автор "мав право" їх виголосити, як це є, наприклад, у випадку оголошення війни монархом, винесення вердикту чинним суддею тощо.

Комунікативні смисли висловлень англійської мови групи (2) мають нечіткий, розмитий характер, залежний від конкретного контексту і ситуації спілкування. Останнє виявляється перш за все в тому, що одна й та ж емоція, волевиявлення тощо може бути втілена в різні за формою висловлення, наприклад, *Wow! Good Lord!* тощо і тим самим висловленням можуть стояти різні емоції, почуття, волевиявлення тощо.

Висловлення англійської мови групи (2) вживаються в незмінній формі, не мають загальноприйнятих, усталених у мовному коді трансформацій.

Висловлення англійської мови групи (2) не можуть мати "пом'якшених" перформативних варіантів. Якщо, наприклад, вираз *I was scared* у деяких ситуаціях може бути синонімічним виразу *I was paralysed*, то подібні синонімічні варіанти для висловлень *Ah!* або *A pretty business this!* відсутні.

Таким чином, висловлення групи (2) мають усі ознаки перформативів і їх можна кваліфікувати як прагматичні перформативи англійської мови.

Разом із тим необхідно зазначити, що між висловленнями груп (1) і (2), тобто прагматичними констативами і перформативами англійської мови немає чітких симетричних співвідношень. Інакше кажучи, окремі прагматичні констативи можуть не мати свого відповідника (відповідників) у сфері прагматичних перформативів, наприклад, *I'm afraid; I don't dare; I'd like to* тощо. Крім того, чимало висловлень англійської мови – носіїв прагматичних комунікативних смислів – є такими, що суміщають ознаки прагматичної констативності й перформативності. До прикладу, у висловленні *Well, I'm just speechless!* можна виділити два компоненти: (1) прагматичний перформатив *well*, який є носієм складного комунікативного смислу "сигнал уваги до особи співрозмовника, підтримка зворотнього зв'язку з ним" [Бацевич 2007] і (2) прагматичний констатив *I'm just speechless*.

Спираючись на сказане, можна поставити питання про мовні засоби формування і втілення прагматичних перформативів англійської мови, а також ступінь вираження ними перформативності. Як видається, найважливішими засобами формування прагматичних перформативів англійської мови є вигук.

У свою чергу з аналізованих позицій можна говорити про два типи вигуків:

1) вигуки-крики, безпосередні реакції на біль, страх, переляк, голод, холод тощо. Вони не є словами в лінгвістичному сенсі цього слова, тобто не мають знакової природи;

2) вигуки-слова, в яких втілені певні усталені прагматичні смисли: *Oh! Er... Ah! Oh, boy!* тощо. Саме ця, друга, група вигуків англійської мови і є основою однослівних висловлень-прагматичних перформативів. Вони функціонують як знаки, а не сигнали чи симптоми болю, страху, гніву тощо. Це знаки певних почуттів, емоцій, волевиявлень тощо, тобто суб'єктивних чинників. Вони можуть корегуватися іншими компонентами прагматичної сфери мови: *Ah! That's it! Oh, my boy! What a mess! Get away with you!* тощо.

Висновок: отже, є всі підстави говорити про можливість розширення теорії перформативності, в англійській мові зокрема, яка була сформульована як семантична, на сферу висловлень "власне" прагматичного характеру, які стосуються почуттів, емоцій, волевиявлень тощо людей, і виділяти широкую і надзвичайно активну в спонтанному, не прив'язаному до обставин, розмовному англійському мовленні групу висловлень, які мають характер прагматичних перформативів.

Вони є носіями складного комунікативного смислу синтетичного характеру, залежного від конкретного контексту і ситуації взаємодії мовців. Зокрема, у згаданій сфері можна говорити про три рівні формування перформативності в англійській мові: 1) семантичні констативи (*He looked scared*); 2) семантичні перформативи, які також можна вважати прагматичними констативами (*I'm afraid*) і 3) прагматичні перформативи (*Ouch! Oh my God!*).

З визнанням наявності перформативних англомовних висловлень у царині "власне" прагматики відкриваються нові перспективи дослідження, такі як: необхідність класифікації часток, що входять до складу прагматичних перформативів англійської мови, створення типології прагматичних перформативів англійської мови й ретельне дослідження способів їх формування.

Література

- Арутюнова Н.Д. Референція / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 412. Бацевич Ф. С. Когнітивно-прагматична категорія "точка зору" в поточному мисленні носіїв української мови / Ф. С. Бацевич // Филология в пространстве культуры. – Донецк : Юго-восток, 2007. – С. 24 -34. Безменова Н.А., Герасимов В.И. Некоторые проблемы теории речевых актов / Н.А. Безменова, В. И. Герасимов // Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики: сб. научно-аналитических обзоров. – М.: ИНИОН АН СССР, 1984. – С. 146–196. (6) Берн Э. Люди, которые играют в игры. Игры, которые играют люди / Э. Берн. – М. : Фаир – пресс, 2002. – 480 с. Богданов В.В. Речевое общение прагматический и семантический аспект / В. В. Богданов. – Л. : ЛГУ, 1990. – 88 с. Остин Дж. Л. Перформативы – констативы / Дж. Л. Остин // Философия языка / ред. сост. Дж. Р. Серль. пер. с англ. – М.: Эдиториал USSR, 2004. – С. 23–34. Падучева Е.В. Семантическое исследование (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е. В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 10096. – 64 с. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова книга, 2009, 272 с. Dijk T. A. van. Some Aspects of Text Grammars. A Study in Teoretical Peotics and Linguistics / T. A. van. Dijk. – The Hague, Paris: Mouton de Gruiter, 1972. – 375 p.